

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNİN EKONOMİK KRİTERLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF TURKEY'S MEMBERSHIP PROCESS TO THE EUROPEAN UNION IN TERMS OF ECONOMIC CRITERIA

Adnan ÇALIŞKAN*

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Bandırma Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, acaliskan@bandirma.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3418-5694>

ÖZ

Avrupa Birliği, üye ülkeler arasında işgücünün, sermayenin ve malların serbest dolaşımının sağlanması ile iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve Avrupa ülkeleri halkının refah seviyesinin yükseltilmesi hedefi ile kurulmuştur. Başlangıçta 6 üye ile temelleri atılan birliğin kısa sürede gösterdiği başarı geliştirmekte olan ülkelerin dikkatini çekmiştir. Birliğin ortak bir özgürlük, demokrasi ve hukuk devleti üzerine kurulduğu ve bu ilkeleri benimseyen bütün Avrupa ülkelerinin üye olabileceği vurgulanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci 31 Temmuz 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na(AET) yapılan başvuru ile başlamıştır. Çalışmada, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ile ilgili yapılan çalışmalar ve Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye raporlarına yer verilmiştir. Çalışmanın amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecini, ekonomik kriterler açısından karşılaştırmalı analiz yöntemi ile ortaya koymaktır. Çalışma sonucu Avrupa Komisyonu Raporları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin istikrar politikasını sürdürdüğü ve yapısal reformlara devam ettiği takdirde Avrupa Birliği içerisinde piyasa güçleri ve rekabet baskısıyla başa çıkabileceğinin altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, Kopenhag kriterleri, Maastricht Yakınlaşma Kriterleri*

Jel Kodları: *F02, F15, F45*

ABSTRACT

The European Union was established to ensure the free movement of labor, capital and goods between member states, to achieve economic development and to enhance the welfare of people in European countries. The success of EU, initially founded in six countries, caught the attention of the developing world. It was emphasized that the EU is founded on common liberties, democracy and the rule of law and that any European country that embraces these principles can become a member. Turkey's accession process to the EU began with its application to the European Economic Community (EEC) on July 31, 1959. The study includes studies on Turkey's membership process to the EU and a Turkey reports prepared by the European Commission. The purpose of this study is to show Turkey's membership process to the EU according to economic criteria, using the method of comparative analysis. As a result of the study, when the European Commission Reports are evaluated as a whole, it is emphasized that Turkey has a functioning market economy. It was emphasized that if Turkey maintains its stabilization policy and continues structural reforms, will be able to withstand market forces and competitive pressures within the EU.

Keywords: *European Union, Copenhagen Criteria, Maastricht Convergence Criteria*

Jel Codes: *F02, F15, F45*

1. GİRİŞ

Avrupa ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve siyasi bir birlik kurarak ekonomik kalkınmayı ve Avrupa halkının refah seviyesini yükseltmeyi hedeflemişlerdir. Avrupa Birliği (AB), tarihsel süreç içerisinde ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda oluşturulan ortak ilkeler çerçevesinde uluslararası antlaşmalarla kurulmuş bir birliktir.

AB fikrinin temelinde, ekonomik birliğin sağlanmasından sonra siyasal bütünleşme aşamasına geçilmesi yatmaktadır. Ekonomik bütünleşme ise malların, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımına dayanmaktadır (Saatçioğlu ve Çelikok, 2017: 80).

Avrupa Birliği'nin temelleri, Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg'un bulunduğu altı devlet tarafından 1951 yılında Paris Antlaşmasıyla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile atılmıştır. Topluluğun temel hedefi istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınma ile toplumsal refah seviyesinin yükseltilmesidir (Telli, 2015: 184). Aynı ülkeler 1957'de Roma Anlaşması'na imza atarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kurmuştur. AET, altı devlet arasında bir Gümrük Birliği kurup ortak bir pazar oluşturmayı hedeflemiştir (Alpay ve Alkin, 2020: 114).

AB, kuruluşundan itibaren birçok genişleme süreçleri yaşayarak bugün dünyanın en ileri ekonomik bütünleşme aşamasını gerçekleştirmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinin uluslararası ekonomide güç kazanması, diğer ülkelerin de bu birliğe üye olma isteğini artırmıştır. Üyelik için müracaatların artması, AB'nin üyelik kriterlerini gözden geçirmesine ve ek koşullar koymasına sebep olmuştur (Akçay, 2008:12).

Avrupa Topluluğu'nun kuruluş yıllarında göstermiş olduğu ekonomik büyüme Türkiye'nin topluluğa üye olma isteğini artırmıştır.

Türkiye'nin AB'ye üyeliği, yıllardır iktidara gelen bütün siyasi iktidarlar için önemli bir hedef olmuştur. Türkiye'nin AB ile ilişkileri, 1959 yılında AET'ye yapmış olduğu başvuru ile başlamış olup, süreç içerisinde yürütülen müzakereler ve üye ülkelerin devlet başkanları ile yapılan ikili görüşmelerle dalgalı bir seyir izlediği söylenebilir. Batı ile ilişkileri çok daha eskilere dayanan Türkiye, AB ülkeleri için Avrupa'yı Asya'ya taşıyacak önemli bir ülke konumundadır (Özer, 2009: 90). Dolayısıyla Türkiye'nin AB'ye üyeliği Avrupa için tarihi bir öneme sahiptir.

Türkiye 2000'li yıllarda makroekonomik göstergeler açısından önemli gelişmeler sağladığı gibi, AB'ye üyelik sürecinde de önemli ilerleme kaydetmiştir. Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakereleriyle birlikte yabancı yatırımlarda büyük artış gözlenmiştir.

Türkiye'nin 1959 yılında başlayan AB'ye üyelik sürecinde günümüze kadar ilerleme sağlanmış olmasına rağmen tam üyelik henüz gerçekleşmemiştir. Türkiye'nin Asya ile Avrupa kıtasını birbirine bağlayan stratejik konuma sahip olması, AB üyeliği yolunda en önemli avantajıdır. Türkiye bu stratejik konumu ile Avrupa Birliği'ne güç katacaktır.

Bu çalışmada ilk olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ile ilgili literatüre yer verilmiştir. Daha sonra Avrupa Birliği'ne ilişkin teorik çerçeve çizilerek tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son kısmında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci, dönemler itibarıyla ve ekonomik kriterlere göre incelenmiştir.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

Literatürde Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini ekonomik yönüyle ele alan çalışmalar olduğu gibi siyasi ve toplumsal yönüyle ele alan çalışmalarda bulunmaktadır. Bu kısımda

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine ilişkin daha çok ekonomik boyutunu ele alan çalışmalara yer verilmiştir.

Çetin (2001) yaptığı çalışmada, Türkiye'nin 1995-2000 dönemini, Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) temelini oluşturan Maastricht Kriterleri açısından değerlendirerek, gelinen nokta ve yapılması gerekenleri ortaya koymaya çalışmıştır. İlgili dönem kriterler açısından değerlendirildiğinde yüksek faiz oranı, döviz kurlarında istikrarsızlık ve yüksek enflasyon oranı nedeniyle gerekli uyumu göstermediğine vurgu yapılmıştır.

Uysal (2001) yaptığı çalışmada, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini ve son gelişmeleri ele almıştır. 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi'nde tam üye adaylar arasında bulunmayan Türkiye'nin tepki olarak Avrupa Birliği ile siyasi diyalogu belirli bir süre kestiğine, 1999'daki Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin adaylığının vurgulanması sonucu Avrupa Birliği ile ilişkilerde yeni bir döneme girildiğine vurgu yapılmıştır.

Bayraktutan ve Bayraktar (2004) yaptıkları çalışmada, AB-15, yeni üyeler ve aday ülkeler Maastricht Yakınlaşma Kriterleri açısından 1999-2003 dönemine ilişkin veriler kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, yakınlaşma kriterlerinin tamamını yerine getiremeyen tek ülkenin Türkiye olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu kriterlere bağlı olarak oluşan ekonomik standartlara en uzak ülkenin yine Türkiye olduğu vurgulanmıştır.

Bilici (2006) yaptığı çalışmada, AB ekonomik bütünleşmesinin mevcut durumunu ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyonunu incelemiştir. Çalışmada çeşitli aşamalardan geçen ekonomik bütünleşme süreci üzerinde durulmuş, Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri ekonomik boyutu itibarıyla incelenmiştir. 2005 yılı ihracatı yaklaşık 75 milyar dolara ulaşan Türkiye'nin bu haliyle Avrupa Birliği'yle rekabet edebilecek güce ulaştığına vurgu yapılmıştır. Türkiye'nin bu seviyeye ulaşmasında 1996 yılında başlayan Gümrük Birliği'nin büyük katkıları olduğunun altı çizilmiştir.

Erkekoğlu (2007) yaptığı çalışmada, Bulgaristan, Romanya ve Avrupa Birliği ülkeleri karşısında Türkiye'nin göreceli gelişme düzeyi araştırılmıştır. Analiz için eğitim, sağlık, demografik, haberleşme teknolojileri ile ekonomik göstergeleri ifade eden değişkenler kullanılmış ve 28 ülkeyi kapsayan kümeleme analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ülkeler için beş grup oluşturulmuş, Türkiye; Bulgaristan, Romanya Letonya, Litvanya ve Polonya ile aynı kümede yer almıştır. Türkiye aynı grupta yer aldığı ülkeler ile aynı gelişmişlik düzeyine sahip olduğu belirtilmiş, grup ortalamalarıyla Türkiye verileri karşılaştırılmasında, en yüksek farklılık Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hasıla farkı olduğu belirtilmiştir.

Akçay (2008) yaptığı çalışmada, Türkiye Ekonomisini Maastricht yakınlaşma kriterleri açısından değerlendirmiştir. Türkiye'nin ekonomik kriterler açısından önemli mesafe aldığını ve işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğunu belirtmiştir. Kopenhag ekonomik kriterleri açısından değerlendirildiğinde ise büyük ölçüde bu kriterleri sağladığına vurgu yapılmıştır. Türkiye 1998 yılında enflasyon ve faiz kriteri açısından değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği ortalamasına göre yüksek olmasına karşılık büyük iyileşme sağladığı belirtilmiştir. Mali kriterlerden olan kamu borcu ve bütçe kriteri açısından ise birçok AB ülkesine göre daha iyi bir durumda olduğu vurgulanmıştır.

Engin ve Yeşiltepe (2009), küresel kriz döneminde Türkiye'nin Maastricht Kriterlerine Uyumunu incelemişlerdir. Küresel krizin dünya ülkeleriyle birlikte Türkiye'nin makro göstergeleri üzerinde de olumsuz etki oluşturduğuna vurgu yapılmıştır. Çalışmada Türkiye Maastricht Kriterleri açısından değerlendirilmiş ve belirlenmiş hedeflerin çok gerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gülmez ve Ayhan (2012) yaptıkları çalışmada, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişki sadece ekonomik açıdan değil, uluslararası politik iktisat alanından yararlanılarak ekonomi ile siyaset ilişkileri de dikkate alınarak incelenmiştir. Çalışmada Türkiye'nin AB ile

bütünleşmesinde en önemli engelin, ortak çıkarların benzerlik göstermesine rağmen uygulama aşamasına geçilmesinde sıkıntıların bulunduğu vurgu yapılmıştır. İki tarafın tarihi perspektifteki sıkışma anlarını ortadan kaldırılması ile sıkıntıların aşılabacağı belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Ekonomik kriterler açısından değerlendirildiğinde kriterlerin çoğunu sağlamasına rağmen halâ AB üyesi yapılmamasını ekonomik kriterlerden çok politik faktörlere bağlı olduğuna vurgu yapılmıştır.

Demiray Erol (2013) yaptığı çalışmada, Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye'nin sosyoekonomik göstergelerini karşılaştırarak gelişmişlik düzeylerini belirlemeye çalışmıştır. Bu amaçla Temel Bileşenler Analizi kullanılarak sosyoekonomik gelişmişlik endeksleri hesaplanmış ve ülkeler sıralanmıştır. Analizde kullanılan veriler Avrupa İstatistik Kurumu, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Dünya Ekonomik Forumu gibi uluslararası kuruluşların veri tabanlarından alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda 29 ülke arasında endeks değeri en yüksek ülke Lüksemburg, en düşük ülke ise Türkiye olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sıralamada başta bulunan Lüksemburg, İsveç, Danimarka, Hollanda, Avusturya, Belçika, Finlandiya, Almanya ve Fransa'nın nüfusa orantılı şekilde gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu vurgulanmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye sosyoekonomik göstergeler açısından karşılaştırıldığında, Türkiye'nin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi düşük olduğu belirtilmiştir.

Paksoy ve Bilgiç (2013) yaptıkları çalışmada, AB'ye yeni aday olmuş ülkeler ile Türkiye'nin AB'ye bütünleşmeye Maastricht ve bazı sosyo-ekonomik gelişmişlik kriterlerine göre ne kadar yakın olduğu değerlendirilmiştir. Yapılan diskriminant analizi sonucunda 2004 yılından sonra AB'ye tam üye olan birçok ülkenin AB ile ekonomik bütünleşmeye hazır olmadıklarına ulaşılmıştır. Ekonomik göstergeler açısından Türkiye ile benzerlik gösteren bu ülkeleri, Avrupa Birliği'nin ekonomik kriterlere göre değil de siyasi eğilimlere göre tam üyeliğe aldığı belirtilmiştir. Buna rağmen gelecekte tam üyelik yolunda Kopenhag ve Maastricht kriterlerinin göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yavuz ve Yavuz (2015), Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini mali göstergelere dayanarak yeni üye olan ülkelerle karşılaştırmalı olarak analiz etmişlerdir. Yapılan çalışmada, 2013 yılı itibarıyla Türkiye'nin Maastricht Yakınlaşma Kriterleri açısından değerlendirildiğinde AB'ye yeni üye olan ülkelere göre daha iyi bir durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Doğan (2015) çalışmasında, Türkiye ile AB arasındaki ekonomik ilişkiler üzerinde durmuş, küresel kriz döneminde Türkiye'nin gösterdiği performansın Avrupa Birliği'nce dikkatle takip edildiğini belirtmiştir. Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin, ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle yakından ilişkili olduğuna vurgu yapmıştır. AB'nin Türkiye'nin üyeliği ile ilgili olarak ekonomik ve para politikası alanında az ilerleme sağlandığına ve Merkez Bankasının bağımsızlığı konusunda endişelerini her zaman vurguladığına dikkat çekmiştir.

Koşar Taş ve Örk Özel (2017) yaptıkları çalışmada, Avrupa Birliği üyesi ülkeleri ve Türkiye'nin içerisinde bulunduğu toplam 29 ülkenin gelişmişlik düzeyleri sosyo-ekonomik göstergeler açısından faktör analizi yöntemiyle karşılaştırılmıştır. Araştırmada kullanılan 28 değişken yapılan faktör analizi sonucunda Gelir ve Refah, İşsizlik, Araştırma ve Eğitim, Yoksulluk, Nüfus ve Sağlık olmak üzere 6 faktöre indirgenmiştir. Veriler TÜİK, Sağlık Bakanlığı, Eurostat, OECD ve Dünya Bankası verilerinden alınmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, gelişmişlik düzeylerine göre Türkiye'nin Araştırma ve Eğitim alanında iyi durumda olduğu, İşsizlik, Gelir ve Refah, Sağlık ve Yoksulluk faktörleri açısından ise son sıralarda yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Paksoy ve diğerleri (2018) yaptıkları çalışmada, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini Maastricht Kriterleri açısından değerlendirmişlerdir. Çalışmada, kitap, tez, makale ve istatistikî bilgilerden yararlanılarak elde edilen veriler yorumlanmıştır. Maastricht kriterleri

açısından 2017 yılı verilerine göre Türkiye'nin enflasyon ve faiz oranı kriterini yerine getiremediği, bütçe açığı ve kamu borcu kriterlerini ise yerine getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kutlu ve diğerleri (2018) yaptıkları çalışmada, Türkiye'nin AB'ye katılım süreci Kalkınma Planları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kalkınma planlarında hedefler belirlenirken büyük oranda ekonomik konular üzerinden hedefler belirlenmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin AB'ye yönelik politikaların hangi alanlarda yoğunlaştığını, her bir kalkınma planı üzerinde içerik analizi yapılarak irdelenmiştir. Genel olarak beşer yıllık kalkınma planlarının, kurumsal ve yönetsel alanlarda gelişme sağlayarak Avrupa Birliği üyelik sürecine büyük katkılar yaptığı vurgulanmıştır.

Orhan (2020) yaptığı çalışmada, AB ülkeleri, aday ülkeler ve potansiyel aday ülkelerin makroekonomik performansları, 2018 yılı verilerini kullanarak ARAS yöntemiyle analiz etmiştir. Makroekonomik göstergeler olarak Büyüme Oranı, Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, İstihdam Oranı, İhracat ve İthalat kullanılmıştır. Yapılan analizde kullanılan veriler Eurostat, Dünya Bankası ve Kosova İstatistik Ajansı veri tabanından alınmıştır. Yapılan çalışmada, makroekonomik performans açısından Lüksemburg ilk sırada yer alırken, Türkiye'nin Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Portekiz ve Sırbistan'dan daha iyi bir makroekonomik performansa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Oğuz ve diğerleri (2020) yaptıkları çalışmada, Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı AB'ye aday olan beş ülke ve potansiyel aday olan iki ülke olmak üzere toplam yedi ülkeyi ekonomik kriterler açısından değerlendirmişlerdir. 2017 verilerinin kullanıldığı çalışmada, ülkelerin ekonomik performansları, Maastricht Ekonomik Kriterleri dikkate alınarak TOPSIS yöntemi ile sıralanmıştır. Yapılan sıralama sonucu en yüksek performansa sahip ülkenin Türkiye olduğu belirlenmiştir.

Köroğlu (2021) yaptığı çalışmada, Avrupa Birliği genişlemesini entegrasyon teorilerine dayanarak incelemiştir. Çalışmanın diğer bir amacı, Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinin tarihsel sürecini ve gelinen noktayı belirlemektir. Çalışmada kullanılan veriler TCMB-EVDS, Ticaret Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, OECD ve Dünya Bankası kaynaklarından alınmıştır. Çalışma sonunda entegrasyon teorilerinin, Avrupa Birliği genişleme sürecini açıklamada yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca Türkiye'nin yakın zamanda AB'ye tam üye olamayacağına vurgu yapılmıştır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NE İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE

Başlangıçta filozofların düşüncelerinde yaşamış olan Birleşmiş Avrupa ülküsü, günümüzde ulus devletleri yöneten hükümetlerin geleceğe dönük politikalarında bir amaç olarak gerçek bir siyasi projeye dönüşmüştür. Dante ve onun gibi düşünen filozofların Avrupa devletlerinin ortak bir hukuk ve ortak bir para birimini kullanan bir birlik oluşturması hayali, bugün AB ile büyük oranda gerçekleşmiştir (Telli, 2015: 179).

AB, Avrupa bütünleşme hareketini 1959'da Roma Anlaşması ile başlatmış, 1987'de kabul ettiği Tek Avrupa Senedi ile de mal, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımının önündeki engelleri kaldırmıştır. Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği'ne geçişe yönelik 1992'de imzalanan Maastricht Anlaşması ile üye ülkeler tarafından uyulması gereken makroekonomik kriterler belirlenmiştir. Avrupa Birliği 1999'da tek para sistemine geçmiş ve ekonomik bütünleşme sürecinin son aşamasına gelmiştir (Yıldız, 2011: 111).

Avrupa Birliği, ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda oluşturulan ortak ilkeler çerçevesinde, barışın sağlanması için farklı ülkeleri birleştiren bir projedir.

AB'nin tarihi gelişimi, kuruluş dönemi ve genişleme dönemi olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

3.1. Avrupa Birliği Kuruluş Dönemi

Batı Avrupa ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik, siyasi ve savunma alanında işbirliği yapma ihtiyacı görülmüştür. İlk olarak Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında 1951 Paris Anlaşmasıyla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. İlk adımdan sonra 1957 yılında Roma Anlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve atom enerjisini barış için kullanmayı amaçlayan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. Roma Anlaşması 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiş olup antlaşma ile üye ülkeler arasında ortak bir pazar hedeflenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için ilk adım olarak gümrük birliği öngörülmüştür (Balkır, 2019: 32). AET, üye ülkeler arasında sermayenin, malların ve işgücünün serbest dolaşımını amaçlamıştır.

8 Nisan 1965 tarihinde imzalanmış olan Füzyon Antlaşmasıyla yukarıda adı geçen AKÇT, AET ve EURATOM tek bir konsey ve tek bir komisyon şeklinde bir çatı altında birleştirilmiş ve bu topluluklar, Avrupa Toplulukları olarak anılmaya başlamıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Temeli 1951 yılındaki AKÇT ile atılan Avrupa Topluluğu, 1991 yılındaki Maastricht antlaşmasıyla günümüzde AB adını almıştır. Üye ülkeler arasındaki ekonomik işbirliği ve dayanışmayı gerçekleştirmek amacı ile kurulan topluluk, Gümrük Birliği (GB) temeline dayandırılmıştır (Paksoy ve Kılıç, 2013: 82).

3.2. Avrupa Birliği Genişleme Dönemi

AB kuruluşundan günümüze kadar bir kısım genişleme süreçleri yaşamıştır. 1972 yılında yapılan bir anlaşmanın getirisi ve topluluğa katılma şartının bir gereği olarak; 1 Ocak 1973 tarihinde İngiltere, İzlanda ve Danimarka Avrupa Altısı'na katılmış olup üye sayısı dokuza çıkmıştır. İkinci genişleme sürecinde Yunanistan 1981'de ve üçüncü genişleme sürecinde Portekiz ve İspanya 1986'da topluluk üyesi olmuş ve topluluk üye sayısı on ikiye ulaşmıştır (Telli, 2015: 185).

Dördüncü genişleme süreci 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla gerçekleşmiştir. Beşinci genişleme süreci, önceki gerçekleşen genişleme süreçleri ile karşılaştırıldığında bazı yönleriyle farklılık göstermektedir. Bu farklılığın nedeni, beşinci genişlemede yer alan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, siyasi ve ekonomik yönleri ile Avrupa Birliği ülkelerine benzememesidir. Beşinci genişlemede Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovenya, Polonya, Letonya, Slovak Cumhuriyeti, Estonya, Romanya ve Litvanya ile birlikte Akdeniz'den Malta ve Güney Kıbrıs yer almaktadır. Avrupa Birliği'nin beşinci genişleme sürecine 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nde alınan kararla Türkiye de katılmıştır. 2004 yılında beşinci genişleme sürecinin ilk dalgası olarak, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovak Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta ve Güney Kıbrıs'ın yer aldığı on ülke Avrupa Birliği'ne tam üye olmuştur. Beşinci genişleme sürecinin ikinci dalgasında, 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın tam üyeliği gerçekleşmiştir. Genişleme süreci üçüncü dalgasında yer almış olan Türkiye, AB ile tam üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Tam üyelik müzakerelerine Türkiye ile aynı tarihte başlamış olan Hırvatistan 2013 yılında AB'ye tam üye olmuştur. (Dağdemir, 2019: 138).

İngiltere'nin 2016 yılında yapılan referandumla AB'den ayrılma kararı alması ve 2020 yılı itibarıyla da ayrılma kararını fiiliyata geçirmesiyle birlikte 27 üyesi bulunan Avrupa Birliği, barışın sağlanması için farklı ülkeleri birleştiren bir projedir. Avrupa Birliği'nin kurulmasında ekonomik amaçlar öne çıkmaktadır. Refah düzeyinin artırılması, iş hayatının

düzenlenmesi ve sosyal yaşamda istikrarın sağlanması amaçlar arasında sayılabilir. İşgücünün, sermayenin ve üretilen malların serbestçe dolaşacağı ortak bir pazar oluşturma amacı güdülmüştür. Ayrıca üye ülkeler için ortak bir dış politika ve güvenlik politikalarının belirlenmesi, sosyal politika ve enerji alanında işbirliği hedeflenmiştir. (Akman, 2020: 40).

4. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluş yıllarından başlamak üzere çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için batılı ülkelerle yakın ilişki kurmuş, NATO ve OECD gibi uluslararası kuruluşlara üye olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası batılı ülkeler bir barış projesi olarak 1958 yılında AET'yi kurmuştur. Türkiye AET'nin kuruluşundan çok kısa bir süre sonra 31 Temmuz 1959 tarihinde topluluğa üye olmak için başvuru yapmıştır. Türkiye tarafından yapılan başvuru kabul edilerek üyeliğe ilişkin şartlar gerçekleşene kadar geçerli olmak üzere bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir. Bu öneri çerçevesinde 1963 yılında Ankara Anlaşması imzalanarak Türkiye ile AB ilişkilerinin hukuki temeli oluşturulmuştur. Yürürlük tarihi 1 Aralık 1964 olan Ankara Anlaşması'nın amacı, Türkiye'nin istihdamının artırılması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması için ekonomik ve ticari ilişkilerin aralıksız ve dengeli olarak güçlendirilmesidir. Anlaşmanın 28. Maddesinde Türkiye ile AET ortaklık ilişkisinin nihai hedefinin tam üyelik olduğuna vurgu yapılmıştır. Türkiye'nin topluluğa üyelik süreci Ankara Anlaşması'na göre hazırlık, geçiş ve son dönem olarak belirtilmiştir. İlk dönemi ifade eden hazırlık dönemi, Ankara Anlaşması yürürlük tarihi olan 1 Aralık 1964 tarihinde başlamıştır. Hazırlık döneminde, iki taraf arasında ortaklık ilişkisi gereğince bazı kurumlar oluşturulmuştur (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022a).

Hazırlık dönemi 1 Aralık 1964 tarihinde başlamış, 31 Aralık 1972 tarihinde sona ermiştir. Bu dönemin amacı, Türkiye ekonomisinin Gümrük Birliği'ne hazır hale gelmesidir.

Hazırlık dönemi sonrası 1973 yılında geçiş dönemi başlamıştır. Geçiş dönemi, Gümrük Birliği'nin fiilen hayata geçirilip, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne ilişkin yükümlülüklerini yerine getireceği bir dönemdir. Avrupa Birliği, geçiş dönemi başlamadan, bazı mallar istisna olmak üzere Türkiye'nin ihraç mallarına uygulamış olduğu gümrük tarifelerini kaldırmış ve benzer şekilde Türkiye'nin de gümrük tarifelerini kaldırması için ayrı iki takvim belirlemiştir. Belirlenen ilk takvimde on iki yıllık süre öngörülmüş ve Türkiye'nin rekabet gücü yüksek olan ihraç mallarını kapsamıştır. Yirmi iki yıllık süreyi öngören ikinci takvimde ise Türkiye'nin rekabet gücü düşük ihraç malları kapsama alınmıştır. Türkiye geçiş döneminde on iki ve yirmi iki yıllık süreleri kapsayan iki takvimde yer alan yükümlülüklerini az bir gecikmeyle de olsa yerine getirmiştir. Geçiş döneminin en önemli gelişmesi ise Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde AB'ye tam üyelik başvurusu yapmış olmasıdır. Türkiye'nin tam üyelik için ehil bir ülke olduğu ve gümrük birliğinin hayata geçirilmesinin ise öncelik olduğu AB tarafından belirtilmiştir. Geçiş dönemi planlandığı şekilde 31 Aralık 1995 tarihi itibarıyla sona ermiş ve 1 Ocak 1996 tarihinde son döneme girilmiştir. Son dönem, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin hayata geçirildiği, ekonomik ve siyasi açıdan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yakınlaştığı bir dönem olması hedeflenmiştir. (Dağdemir, 2019: 129).

AB'nin Gümrük Birliği ile Türkiye'ye uyguladığı kotaları kaldırması sonucu 1996'dan sonra AB ile Türkiye arasında dış ticaret ilk kez dengeli bir biçimde artmıştır. 1996'da Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden yapmış olduğu ithalat 1995 yılına göre yaklaşık olarak % 35, ihracatı ise % 3,5 oranında arttığı görülmüştür. 1997 ve 1998 yıllarında Rusya ve Güneydoğu Asya Ülkeleri'nde yaşanan durgunluk nedeniyle bu ülkelere ihracatımızda gerileme yaşanırken, AB'ye ihracatımızın artmış olması, Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine olumlu etkisini göstermektedir. Gümrük Birliği'nin birçok olumlu etkilerinden biri de Gümrük Birliği ile

Türkiye'ye daha fazla uluslararası şirketin geleceği beklentisiydi. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artması Türkiye ekonomisi açısından çok önemli olduğu bilinmektedir. Bu beklentinin kısa zamanda gerçekleşmemesinin nedeni, gelişmiş ülkelerin ve özellikle de AB'nin "bekle gör" siyasetini izlemesidir. Ayrıca Türkiye Gümrük Birliği'ne dahil edilmiş olsa da, ekonomik ve siyasi istikrar henüz yakalanamamıştır (Doğan, 2015: 312).

Türkiye'nin topluluğa üyelik sürecindeki son dönemden beklentisi, AB'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle başlatmış olduğu beşinci genişleme sürecine katılmaktır. Fakat Türkiye açısından bu durumun gerçekleşmesi, beşinci genişleme sürecindeki diğer ülkeler kadar kolay olmadığı görülmüştür (Dağdemir, 2019: 130). Türkiye'nin AB'ye tam üyelik müzakereleri, 3 Ekim 2005 tarihi itibarıyla başlamış olup halen devam etmektedir.

5. KOPENHAG VE MAASTRİCHT KRİTERLERİ

Avrupa Birliği, ekonomik kalkınmayı sürdürmek için üye olan ülkelere iki önemli ekonomik kriter ortaya koymuştur. Bu kriterler Kopenhag ve Maastricht kriterleridir. Avrupa Birliği üyeliğine aday olan ülkelerin sağlaması gereken Kopenhag kriterleri, işleyen ve rekabetçi bir piyasa ekonomisinin varlığını gerektirmektedir. Maastricht kriterlerinde ise mevcut üye ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik alanına katılımlarını sağlamaya dönük olup bütçe açığı, fiyat istikrarı, döviz kuru, kamu borcu ve faiz oranı ile ilgili minimum standartlar belirlenmiştir (Oğuz vd., 2020: 18).

Avrupa Konseyi, 22.06.1993 tarihinde gerçekleşen Kopenhag zirvesinde AB antlaşmasının 49. Maddesini tamamlayıcı yeni tam üyelik kriterlerini tanımlamıştır. Zirve sonrası Konsey, adaylık başvurusu yapan ülkenin tam üyeliğe kabul edilmeden önce yerine getirmesi gereken bir kısım kriterler belirlemiş ve bu kriterleri uyum kriteri, ekonomik ve siyasi kriterler olmak üzere üç grupta toplamıştır. 1995 tarihli Madrid Zirvesi ve Birlik üyeliğine aday ülkelerin kendi idari yapılarını düzenleyerek Avrupa Birliği'ne tam entegrasyonu için yeterli şartları sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. Kopenhag Kriterleri;

Siyasi kriter: Üyeliğe aday olan ülkede, hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan hakları ve azınlık haklarının teminat altına alındığı kurumların istikrarının gerçekleşmesi.

Ekonomik kriter: Üyeliğe aday ülkede, işleyen bir piyasa ekonomisi ve AB içerisinde rekabet etme kapasitesinin bulunması gerekmektedir.

Uyum kriteri: Üyeliğe aday ülkede, siyasi birlikle beraber ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere Avrupa Birliği'nin müktesebatına uyum kapasitesinin bulunması gerekmektedir (Telli 2015: 189).

Maastricht kriterleri, AB'ye üye olan ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) alanına katılımı sırasında dikkate alınan ve fiyat istikrarının sağlanması, uzun vadeli faiz oranı, döviz kuru ve kamunun mali durumunu ifade eden kamu borcu ve bütçe kriterlerinden oluşmaktadır. Fiyat istikrarının sağlanması, döviz kuru ve faiz kriteri parasal kriterleri, diğerleri ise mali kriterler başlığı altında toplanmıştır (Akçay, 2008: 23).

Maastricht Kriterleri para ve maliye politikasının üye ülkelere kullanımının belirli ölçü de kısıtlanmasını içermektedir. Bu iki temel iktisadi araç, bütçe ve fiyat istikrarını sağlamak amacıyla kısıtlanmaktadır. Maastricht Kriterleri;

- Üye ülkelerin enflasyon oranı, topluluk içerisinde en iyi performansa sahip olan üç ülkenin yıllık enflasyon ortalamasını 1,5 puan geçmemelidir.
- Üye ülkenin Bütçe Açığı/GSYİH oranı %3'ü geçmemelidir.

- Üye ülkelerin Kamu Borcu/GSYİH oranı %60'ı geçmemelidir.
- Üye ülkelerin uyguladığı uzun vadeli faiz oranı 12 aylık dönemde, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren üç üye ülke faiz oranını iki puandan fazla aşmamalıdır.
- Üye ülkelerin para birimi, bir başka üye ülke para birimi karşısında son 2 yıl itibarıyla devalüe edilmiş olmamalıdır (Engin ve Yeşiltepe, 2009: 16).

6. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİĞİNİN KOPENHAG VE MAASTRİCHT KRİTERLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu kısımda Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ekonomik kriterler açısından değerlendirilmiştir. Bu konuda Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye raporları da ayrı bir önem taşımaktadır.

Birçok Batı Avrupa ülkesi gibi Türkiye de 1980 yılından itibaren dünyada etkili olan liberalleşme ile serbest piyasa ekonomisinin kurallarını benimsemiş, kurumsal ve mevzuata yönelik birçok düzenleme yapmıştır. Bu amaca yönelik olarak Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi özelleştirme yöntem olarak seçilmiş ve 1980'li yılların ortalarında uygulamaya geçirilmiştir. Kopenhag Kriterleri çerçevesinde Türkiye'nin değerlendirildiği 1998'deki İlk İlerleme Raporu'nda, "Türkiye'nin gelişmiş kurumsal ve mevzuat çerçevesi ile bir piyasa ekonomisi olduğu..." belirtilerek, Türkiye'de işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ortaya konmuş ve bu durum sonraki ilerleme raporlarında da tekrarlanmıştır (Akçay, 2008: 15).

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde 2003 Yılı Ulusal Programında bir kısım makroekonomik politikalar güdülmüştür. Makroekonomik politikaların temel önceliği, enflasyonu kalıcı olarak düşürmek, ekonomik büyümeyi sağlamak, kamu açıklarını ve kamu borç stokunun GSYİH'ya oranını Avrupa üyesi ülkelerin ortalamalarına yaklaştırmaktır. Bu süreçte ekonomi politikasının temel hedefi Kopenhag Kriterleri ve Maastricht Yakınsama Kriterlerine uyum sağlamaktır. Bunun için öncelikle ekonominin rekabet gücünü artırarak piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu konuyla ilgili olarak özelleşme yoluyla ekonomide özel sektörün ağırlığının artırılması ve serbest piyasanın işleyişini engelleyen hukuki konuların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu süreçte ekonomi politikasının diğer önemli bir amacı, Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri arasındaki gelişmişlik farkını azaltmaktır. (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022b).

Bu süreçte fiyat istikrarını sağlamak için Merkez Bankası tarafından enflasyon hedeflemesine geçilmiştir.

Enflasyon hedeflemesi için teknik alt yapısını tamamlamış, kısa ve orta dönemi kapsayan enflasyon tahmini belirlenmiş, geleceğe ilişkin beklentileri ölçmek için anketler oluşturulmuş ve yapılan çalışmalar kamuoyu ile paylaşılmıştır. Uygulanan para politikası, Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda Maastricht Kriterlerine yaklaşma hedefiyle doğrudan ilgilidir. Böylelikle enflasyon oranının Avrupa Birliği Ülkeleri ortalamasına yaklaşmasını gerçekleştirecektir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022b). Uygulanan politikalar sonunda Türkiye'de ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme sağlanmış ve enflasyonla mücadelede büyük başarı elde edilmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde 2008 Yılı Ulusal Programında gelecek dönem de makroekonomik politikaların korunacağına vurgu yapılmıştır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) ile Küresel ekonomi ile rekabet gücüne sahip, AB'ye üyelik yolunda uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye vizyonu çizilmiştir. Bu çerçevede güdülen makroekonomik politikalar ile fiyat istikrarı, bütçe disiplinin devamı ve

gelirler politikasının makroekonomik istikrara katkı yapacak şekilde yürütülmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak ekonomik büyümenin sağlanması ile halkın refah seviyesinin yükseltilmesi ve Türkiye ile AB ülkeleri arasında oluşan gelişmişlik farkının azaltılması hedeflenmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda Kopenhag kriterlerine uyumun sağlanması ve Maastricht kriterlerine yakınsama, ekonomi politikasının temel hedeflerindedir. 2004 yılından itibaren genel devlet brüt borç stokunun ve 2005 yılından bu yana genel devlet açığını Maastricht kriterleri seviyesine indirmek suretiyle büyük aşama kaydettiği söylenebilir. Kopenhag kriterleri açısından ise işleyen bir piyasa ekonomisi ve rekabet gücünün artırılması temel hedefdir. Bu hedefe yönelik olarak özelleştirme programına hız verileceği vurgulanmıştır. Avrupa Komisyonunun 2005 Yılı İlerleme Raporunda yapmış olduğu değerlendirmede, Türkiye'de işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı teyit edilmiştir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022c).

2002 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde uygulanan ekonomi politikaları sonucu sürdürülebilir yüksek büyüme ile birlikte makroekonomik istikrar sağlanmış, karar birimleri açısından ekonomik ortam öngörülebilir hale gelmiştir. Bu olumlu gelişmeler çerçevesinde Türkiye ekonomisi uygulamada bir kısım eksikliklere rağmen Kopenhag ekonomik kriterlerini büyük oranda karşılamaktadır (Akçay, 2008: 35).

Türkiye'nin AB üyesi olma kararlılığında ekonomik, sosyal ve hukuki birçok faktör bulunmaktadır. Türkiye'nin temel makroekonomik göstergelerinde yaşanan gelişmelerin istikrar kazanması, Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecini daha da güçlendirmiştir. Fakat 2004 ve 2007 yıllarındaki genişleme ile makroekonomik ve sosyal göstergeleri Türkiye'nin daha gerisinde bulunan ülkeler AB'ye tam üye olarak kabul edilmiştir (Yavuz ve Yavuz, 2015: 82). AB'ye girişin ekonomik ön koşullarından olan Maastricht kriterlerinin hemen hepsini Türkiye gerçekleştirmiş buna karşılık Yunanistan, İspanya, İtalya, İzlanda, İrlanda gibi üye ülkeler birçok kriteri gerçekleştirememiştir. Bu durum tam üyelik için ekonomik kriterlerden çok politik faktörlerin öne çıktığını göstermektedir (Gülmez ve Ayhan, 2012:38).

Avrupa Birliği Maastricht yakınlaşma kriterleriyle, üye olan ülkelerin ekonomik ve parasal birlik hedeflerini belirlemiş olmasıyla birlikte genişleme sürecinde aday durumundaki ülkeler içinde dikkate alınması gereken bir standart oluşturduğu söylenebilir (Bayraktutan ve Bayraktar, 2004: 14). Fiyat İstikrarı, Bütçe Açığı/GSYİH Oranı, Kamu Borcu/GSYİH Oranı, Faiz Oranı ve Döviz Kuru İstikrarını içeren kriterler açısından Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri ve aday ülkeler ile karşılaştırıldığında, Maastricht yakınlaşma kriterleriyle somutlaşmış teknik ve yapısal unsurlara göre Avrupa Birliği hedefinden uzak bulunmaktadır (Bayraktutan ve Bayraktar, 2004: 15).

Türkiye bazı Avrupa Birliği üyesi ülkenin sağlayamadığı Bütçe Açığı/GSYİH ve Kamu Borcu/GSYİH oranına ilişkin Maastricht Kriterleri'ni sağlamaktadır. Özellikle 2005 ve 2019 yılları arasında sadece küresel ekonomik krizin etkilerinin görüldüğü 2009 ve 2010 yılları hariç, Bütçe Açığı/GSYİH oranı istikrarlı bir şekilde % 3 seviyesi altında gerçekleşmiştir. 1998-2019 yılları arası, Maastricht Kriterleri'nden olan "Kamu Borcu/GSYİH Oranı % 60'ı geçmemelidir" koşulunu da sağlamaktadır. Bu iki kriter açısından Türkiye bazı Avrupa Birliği üyesi ülkelere göre daha iyi durumda olmasına karşılık, 1959 yılında başlamış olan üyelik sürecinin hâlâ gerçekleşmemesinde sosyal inşacı yaklaşımların etkileri olduğu söylenebilir (Köroğlu, 2021: 52).

Avrupa Komisyonu, AB'ye aday olan ülkelerin Kopenhag kriterlerine uyumu konusunda kaydettiği gelişmeleri değerlendirmek üzere 1998 yılından itibaren yıllık raporlar yayınlamaktadır. Bu raporların 2016'ya kadar olanları İlerleme Raporu, sonra ise Ülke Raporu olarak adlandırılmaktadır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022d). Avrupa Komisyonu raporlarına göre Türkiye'nin, Kopenhag ekonomik kriterlerine uyumu Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporlarına Göre Kopenhag Ekonomik Kriterleri Açısından Uyum Durumu

Avrupa Komisyonu Türkiye Raporları	İşleyen Bir Piyasa Ekonomisinin Varlığı	AB İçerisinde Rekabet Etme Kapasitesinin Varlığı
1998 Yılı Raporu	Türkiye ekonomisi, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığına sahiptir.	Gümrük birliği konusunda büyük bir uyum yeteneği sergilemiştir. Türkiye'nin orta vadede rekabet baskısına dayanabilen bir piyasa ekonomisine erişmesine imkân vermektedir.
1999 Yılı Raporu	Türkiye, işleyen bir piyasa ekonomisinin özelliklerini taşımaktadır.	Makroekonomik istikrarın gerçekleşmesi ve yapısal reformlar yapılması şartıyla, Birlik içindeki rekabet baskılarıyla başa çıkabilir.
2001 Yılı Raporu	İki mali kriz nedeniyle Türkiye, piyasa ekonomisinin işleyişinde ilerleme kaydedememiştir.	Ekonominin önemli bir kısmı AT ile oluşturulmuş gümrük birliği çerçevesinde AB piyasalarıyla rekabet etmektedir.
2003 Yılı Raporu	Türkiye ekonomisinde piyasanın işleyişi açısından büyük bir ilerleme kaydedilmiştir.	Makroekonomik istikrarın sağlanmasına ve yapısal reformlara ilişkin atılacak ek adımlar, Türkiye'yi Avrupa Birliği içerisinde piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesini arttıracaktır.
2005 Yılı Raporu	Türkiye ekonomisi reform alanlarında başarılarını devam ettirdiği sürece piyasa ekonomisinin işlediği kabul edilebilir.	Türkiye istikrar politikalarını devam ettirdiği ve yapısal reformlar yolunda ek adımlar attığında, orta vadede Birlik içerisindeki piyasa güçleriyle rekabet edebilecektir.
2015 Yılı Raporu	Türkiye ekonomisi işleyen bir piyasa ekonomisi olarak nitelendirilebilir.	Avrupa Birliği ile ticari ve ekonomik bütünleşme ileri düzeyde olup bu durum 2014'te daha da artmaya devam etmiştir.
2020 Yılı Raporu	Türkiye, işleyen bir piyasa ekonomisi gerçekleştirme yolunda özellikle fiyat belirlemede devlet müdahalelerini azaltması gerekmektedir.	Birlik içerisinde piyasa güçleri ve rekabet baskısıyla baş edebilme kapasitesi açısından Türkiye rapor döneminde sınırlı ilerleme sağlamış olup iyi düzeyde hazırlıktır.

Kaynak: Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye raporlarından derlenmiştir.
https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html, 2.12.2022.

Tablo 1 incelendiğinde Avrupa Komisyonu 1998 ve 1999 yılı raporlarında Kopenhag Kriterleri açısından Türkiye'nin piyasa ekonomisinin temel özelliklerinden pek çoğuna sahip olduğunu belirtmiştir. Sadece 2001 yılı yaşanan mali krizler nedeniyle piyasa ekonomisinin

işleyişinde aksaklıklar olduğuna vurgu yapılmıştır. Kriz sonrasında ki 2003 yılı raporunda, piyasa ekonomisinin işleyişinde, kayda değer şekilde bir iyileşme gerçekleştiği belirtilmiştir. Yine aynı şekilde Türkiye de işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı 2015 yılı raporunda da tekrar edilmiştir.

Kopenhag Kriterlerinde ki ekonomik kriterlerden bir diğeri, Avrupa Birliği içerisinde rekabet etme kapasitesinin varlığı kriteridir. 1998 yılı raporunda, Türkiye'nin Gümrük Birliği konusunda büyük bir uyum yeteneği sergilediği belirtilmiştir. 2020 yılı raporunda, Türkiye'nin Birlik içerisinde rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi kriterine göre rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydettiği belirtilmiştir. Türkiye'nin istikrar politikası ve yapısal reformlara devam ettiği takdirde Avrupa Birliği içerisinde piyasa güçleriyle ve rekabet baskısı ile başa çıkabileceği vurgulanmıştır.

Türkiye, Kopenhag Kriterlerinde yer alan ekonomik kriterler açısından istikrarlı bir piyasa ekonomisinin varlığını sağlayarak Avrupa Birliği başta olmak üzere dış dünya ile rekabet edebilme kapasitesini oluşturmuştur (Doğan, 2015: 311).

AB üyesi ülkeler ile aday olan Türkiye, Maastricht Kriterleri açısından 2017 yılı verilerine göre karşılaştırıldığında, Enflasyon oranı koşulu açısından, %11.9 enflasyon oranı ile olması gerekenin 9.8 puan üzerinde olup bu koşulu karşılamaktan uzaktır. Faiz oranı koşulu açısından %12.75 ile olması gerekenin 9.43 puan üzerinde olup bu koşulu da karşılamamaktadır. Bütçe açığı koşulu açısından bakıldığında ise %1.5 ile olması gerekenin 1.5 puan altında olup Türkiye'nin bu koşulu sağladığı görülmektedir. Kamu borcu koşulu açısından bakıldığında, Kamu Borcu/GSYİH Oranı %8.4 olup, olması gerekenin 51.6 puan altında bulunmaktadır ve bu koşulu da sağlamaktadır. Türkiye kriterlerden iki koşulu sağlarken, iki koşulu sağlanamamaktadır. Dolayısıyla Türkiye 2001 krizi sonrası uyguladığı ekonomi politikaları ile kamu borçları ve bütçe açıkları sorununu çözmüş olmasına rağmen enflasyon ve faiz sorununu çözememiştir (Paksoy ve diğerleri, 2018: 115).

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik müzakereleri başlangıcı olan 2005 yılından bugüne kadar üyelik için gerçekleşmesi gereken fasıllarda fazla bir ilerleme kaydedilememiş olup, tam üyelik sürecinde de fazla yol alınamamıştır. Uzun bir dönemdir devam eden Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin yakın zamanda gerçekleşeceği söylenemeyeceği gibi, Birlik ile Türkiye arasında ekonomik ilişkilerin boyutu dikkate alındığında ilişkilerin kopacağını belirtmek de rasyonel olmayacaktır. Avrupa Birliği'nin ekonomik açıdan önemli bir ortağı olan Türkiye, coğrafik konumu itibarıyla da Avrupa Birliği'nin doğuya açılmasında büyük öneme sahiptir. Türkiye de teknolojik gelişmeyi sağlamak ve verimliliği artırmak gibi ekonomik kazanımları elde etmek adına, Avrupa Birliği ile ilişkilerini geliştirmek durumundadır (Koroğlu, 2021: 49).

Atatürk, Türk milletinin Batı'ya yönelmiş bir millet olduğunu belirtmiştir. Türkiye bu hedef doğrultusunda, 1959 yılında AET'ye ortak üyelik başvurusu yapmıştır. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvurusunu yapmış olduğu 1987 yılında, dönemin Başbakanı Turgut Özal, "AB süreci Türkiye için uzun ince bir yol olacaktır" demiştir. Geçen 60 yılı aşmış süreye rağmen Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyesi olamaması, bu yolun uzun ve meşakkatli olduğunu göstermiştir (Karlık ve Yüce Dural, 2019: 1).

Türkiye'nin AB'ye entegre olması, AB'nin bu bölgede ekonomik ve siyasi gücünün artmasını sağlayacaktır. Bu durum Türkiye ve Avrupa Birliği'ne katkı yaptığı gibi dünya barışına da katkı yapacaktır (Bilici, 2006: 45).

SONUÇ

Avrupa Birliği, ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda oluşturulan ortak ilkeler çerçevesinde uluslararası antlaşmalarla kurulmuş bir birliktir. Birliğin temeli, 1951 yılındaki Paris Anlaşması ile atılmıştır. Başlangıçta altı üye ile temelleri atılan Birlik, işgücünün, sermayenin ve malların serbest dolaşımının sağlanması ile ekonomik kalkınmayı ve Avrupa halkının refah seviyesini yükseltmeyi hedeflemiştir. Birliğin ekonomik alanda kısa sürede gösterdiği başarı Türkiye'nin dikkatini çekmiş ve topluluğa üye olma isteğini artırmıştır. Türkiye'nin AB ile ilişkileri, 1959 yılında AET'ye yapmış olduğu başvuru ile başlamıştır.

Yapılan çalışmada, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci, ekonomik kriterler açısından değerlendirilmiştir. Bu çerçevede yapılan çalışmalar ve Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye Raporları incelenmiştir.

Avrupa Komisyonu 1998 yılından itibaren aday ülkelerin Kopenhag kriterlerine uyumunu değerlendiren yıllık raporlar hazırlamaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye Raporları, Türkiye'nin AB'ye üyelik yolunda Kopenhag kriterlerine uyum konusunda aldığı yolu açıklamaktadır.

Yapılan çalışmada, 1998 ile 2020 yılları arasında hazırlanan yıllık raporlar incelenmiştir. 1998 ve 1999 yılı raporlarında Kopenhag Kriterleri açısından Türkiye'nin bir piyasa ekonomisinin özelliklerinin pek çoğuna sahip olduğu belirtilmiştir. 2001 yılında yaşanan mali kriz nedeniyle piyasa ekonomisinin işleyişinde aksaklıklar olduğu, kriz sonrasında ki 2003 yılı raporunda ise piyasa ekonomisinin işleyişinde, kayda değer bir şekilde iyileşme gerçekleştiği vurgulanmıştır.

Kopenhag Kriterlerinde ki ekonomik kriterlerden olan Avrupa Birliği içerisinde rekabet etme kapasitesinin varlığı kriteri açısından değerlendirildiğinde, 1998 yılı raporunda, Türkiye'nin Gümrük Birliği konusunda, büyük bir uyum yeteneği sergilediği, 2020 yılı raporunda ise Türkiye'nin Birlik içerisinde piyasa güçleri ve rekabet baskısıyla baş edebilme kapasitesi açısından sınırlı ilerleme kaydettiği belirtilmiştir.

Yapılan çalışma sonucu Avrupa Komisyonu Raporları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin istikrar politikasını ve yapısal reformları devam ettirdiği takdirde Avrupa Birliği içerisinde piyasa güçleri ve rekabet baskısıyla başa çıkabileceğinin de altı çizilmiştir.

Türkiye, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve Gümrük Birliği'nin olumlu etkileri dolayısıyla dış ticaret açısından Avrupa Birliği'ne önemli ölçüde entegre olduğu söylenebilir.

Avrupa Birliği, ekonomik ve siyasi krizlerin daha çok arttığı günümüzde, diyaloga açık bir politika izlemelidir. Bu açıdan bakıldığında AB'ye müzakere sürecinde olan Türkiye, Avrupa için tarihi öneme sahiptir.

Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci, ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı bazı dönemler kesintiye uğramış olmasına rağmen Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği önemini korumaktadır. Türkiye ekonomik alanda atılması gereken adımları atmak suretiyle üyelik yolunda kararlılığını sürdürmelidir.

KAYNAKÇA

1. AKÇAY, B. (2008). "Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye", Maliye Dergisi, Sayı: 155, Temmuz-Aralık, 11-38.

2. AKMAN, Ü. G. (2020). “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinin Sosyokültürel Boyutları”, Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, 4: 36-56
3. ALPAY, Y. ve ALKİN, E. (2020). Olaylarla Türkiye Ekonomisi, Hümanist Kitap Yayıncılık, İstanbul.
4. AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI (2022a). “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi”, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html, 28.09.2022.
5. AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI (2022b). “2003 Yılı Ulusal Programı”, <https://www.ab.gov.tr/196.html>, 2.12.2022.
6. AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI (2022c). “2008 Yılı Ulusal Programı”, <https://www.ab.gov.tr/42260.html>, 2.12.2022.
7. AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI (2022d). “Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları”, https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html, 2.12.2022.
8. BALKIR, C. (2019). Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği: İçerik ve Uygulama, Karluk, S.R. ve Yüce Dural, B. (Ed). Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri, Anadolu Üniversitesi Yayını, 26-55.
9. BAYRAKTUTAN, Y. ve BAYRAKTAR, Y. (2004). “Yakınlaşma Kriterleri Bağlamında AB Genişlemesi ve Türkiye”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (8), 2004/2: 1-17.
10. BİLİCİ, N. (2006). “AB’de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye’nin Entegrasyonu”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi 5(2): 39-45.
11. ÇETİN, M. (2001). “Avrupa Birliği Sürecinde Türk Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi”, Yönetim ve Ekonomi, 8(2): 91-105.
12. DAĞDEMİR, E. (2019). “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Mevcut Durumu ve Geleceği”, s. 128-147, (Ed.) KARLUK, S.R. ve YÜCE DURAL, B., Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
13. DEMİRAY EROL, E. (2013). “Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1): 198-208.
14. DOĞAN, M. (2015). “Avrupa Birliği ve Türkiye Ekonomik İlişkileri”, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 32: 306-325.
15. ENGİN, E. ve YEŞİLTEPE, E. (2009). “Global Ekonomik Krizin Gölgesinde Türkiye’nin Maastricht Kriterlerine Uyumu”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 1(2): 15-23.
16. ERKEKOĞLU, H. (2007). “AB’ye Tam Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Üye Ülkeler Karşısındaki Görelî Gelişme Düzeyi: Çok Değişkenli İstatistiksel Bir Analiz”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2): 28-50
17. GÜLMEZ, A. ve AYHAN, B. (2012). “Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinin Ekonomi Politigi”, Sakarya İktisat Dergisi, 1(3): 37-45.
18. KARLUK, S.R. ve YÜCE DURAL, B. (2019). Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
19. KOŞAR TAŞ, Ç. ve ÖRK ÖZEL, S. (2017). “Faktör Analizi Yöntemi İle Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bakımından Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26(3): 60-77

20. KÖROĞLU, E. (2021). “Entegrasyon Teorileri Işığında Avrupa Genişleme Dalgaları ve Türkiye ile İlişkiler”, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1): 37-58.
21. KUTLU, Ö., SEVİNÇ, İ. Ve KAHRAMAN, S. (2018). “Türkiye’de Kalkınma Planları Çerçevesinde Avrupa Birliği Katılım Sürecinin Değerlendirilmesi”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 20(34): 29-40.
22. OĞUZ, S., ÇETİNER, Ö. ve YALÇINTAŞ, D. (2020). “Avrupa Birliği’ne Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerin Ekonomik Göstergelerinin TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi”, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2): 17-28.
23. ORHAN, M. (2020). “Avrupa Birliği Ülkeleri ile Avrupa Birliği Üyelğine Aday Olan Ülkelerin Makroekonomik Performanslarının Aras Yöntemi ile Kıyaslanması”, Journal of Humanities and Tourism Research, 10(1): 115-129
24. ÖZER, M. A. (2009). “Avrupa Birliği’ne Tam Üyelğin Eşiğinde Türkiye”, Yönetim ve Ekonomi, 16(1): 89-105.
25. PAKSOY, S. ve KILIÇ, S.B. (2013). “Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Türkiye’nin Üyelik Olasılığının Değerlendirilmesi”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(2): 81-96
26. PAKSOY, S., BAYRI, Y. ve SELCİ, H. (2018). “Maastricht Kriterlerine Göre Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinin Değerlendirilmesi”, Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2(2): 109-117.
27. SAATÇIOĞLU, C. ve ÇELİKOK, K. (2017). “Avrupa Birliği Ortak Ulaştırma Politikası Çerçevesinde Türkiye’de Uygulanan Ulaştırma Politikalarının Değerlendirilmesi”, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 5(2): 80-90.
28. TELLİ, R. (2015). Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği, Ekin Yayınevi, Bursa.
29. UYSAL, C. (2001). “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, Akdeniz İİBF Dergisi, 1(1): 140-153.
30. YAVUZ, H. ve YAVUZ, S. (2015). “Türkiye’nin AB’ye Üyelik Sürecinin Mali Göstergeler Açısından AB’nin Yeni Üye Ülkeleriyle Karşılaştırılması”, Sakarya İktisat Dergisi, 4(2): 81-94.
31. YILDIZ, H. (2011). “Avrupa Birliği’nde Maliye Politikalarının Uyumlaştırılması”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(2): 111-134.